

زبان و سیاست

فرد دالمایر

به اهتمام و ویراستاری عباس منوچهری

و با همکاری

مسعود آریایی‌نیا

مرتضی بحرانی

سید محسن علوی‌پور

پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و اجتماعی
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

زبان و سیاست

فرد دالمایر

به اهتمام و ویراستاری عباس منوچهری
با همکاری مسعود آریایی‌نیا، مرتضی بحرانی
و سید محسن علوی‌پور

ناشر: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی

طرح جلد: زهرا صفوی

لیتوگرافی: تارنگ

چاپ اول: بهار ۱۳۸۹

تیراژ: ۱۰۰۰

قیمت: ۴۸۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸۹۶۴۲۷۳۸۹۰۸

نشانی: تهران، خیابان پاسداران، خیابان شهید مومن نژاد (گلستان یکم)، شماره ۱۲۴، تلفن: ۲۲۵۷۰۷۷۷

سایت: www.ics.ac.ir

پست الکترونیکی: info@ics.ac.ir

کلیه آثار منتشره این پژوهشکده در جهت ایجاد فضای آزاد علمی و نظر سنجی بوستندگان محترم آن است و لزوماً مورد تایید این پژوهشکده نیست

سرشناسه: دالمایر، فردریشوارد، ۸، ۱۹۲۸، م.

Dallmayr, Fred Reingard

عنوان و نام پدیدآور: زبان و سیاست / فرید دالمایر؛ به اهتمام [مترجم] عباس منوچهری؛ با همکاری

مسعود آریایی‌نیا، مرتضی بحرانی، محسن علوی‌پور.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۷.

مشخصات ظاهری: ۴۰۰ ص.

شابک: 978-964-2738-90-8

یادداشت: عنوان اصلی: Language and Politics

موضوع: زبان - فلسفه

موضوع: زبان - جنبه‌های سیاسی

شناسه افزوده: منوچهری، عباس، ۱۳۲۵ - مترجم

شناسه افزوده: آریایی‌نیا، مسعود، ۱۳۳۷ - مترجم

شناسه افزوده: بحرانی، مرتضی، ۱۳۵۱ - مترجم

شناسه افزوده: علوی‌پور، محسن، ۱۳۶۰ -

شناسه افزوده: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

رده‌بندی کنگره: ۲ ۱۳۸۷ / ۳۲ / ۶۱۰۶

رده بندی دیویی: ۴۰۱/۱۹

شماره کتابشناسی ملی: ۱۶۷۰۸۱۲

فهرست

دییاجه پژوهشکده	هفت
پیش‌گفتار مولف بر ترجمه فارسی	۱
فصل اول/ بعد از بابل: درک‌های متعارض از زبان/مسمود آریایی‌نیا	۵
فصل دوم/تجربه‌گرایی و رفتارگرایی: واژگان ابتر سیاست/مسمود آریایی‌نیا	۵۷
فصل سوم/عقل‌گرایی قدیم و جدید: ندای لوگوس/مسمود آریایی‌نیا	۱۰۵
فصل چهارم/زبان روزمره و اگزیتانیسیالیسم: عمل گفتاری/مرتضی بحرانی	۱۷۳
فصل پنجم/هرمنوتیک استعلایی و کاربردشناسی عام/سید محسن علوی‌پور	۲۲۹
فصل ششم/قاعده استعاره/سید محسن علوی‌پور	۲۹۱
فصل هفتم/زبان و سیاست/مرتضی بحرانی	۳۴۱
فرهنگ اصطلاحات	۳۷۹
فرهنگ اعلام	۳۸۷

دیباچه پژوهشکده

قدرت سخن گفتن و اندیشیدن ویژگی خاص انسان در میان موجوداتی است که در کره خاکی می‌زیند. سخن گفتن تنها توانایی برای ادای صوت و یا تکرار برخی کلمات از پیش آموخته نیست؛ بلکه چیزی بیش از آن و کل هستی انسانی با آن گره خورده است. چرا که این توانایی گفتگوست که توان اندیشیدن را در آدمی برمی‌انگیزد و امکان خلاقیت و تاثیرگذاری بر عالم را در اختیار او می‌گذارد.

همین اهمیت زبان در حیات انسانی است که متفکران بزرگ را در طول تاریخ به تامل در وجوه مختلف نطق و سخن برانگیخته است. نگاهی به فهرست آثار فیلسوفان بزرگ تاریخ نشان از آن دارد که مقولاتی مانند «زبان»، «شعر»، «بلاغت» و «گفتگو» همواره مسئله‌ای جدی انگاشته شده‌اند و بررسی خصیصه‌های زندگی انسانی، چه در بعد فردی و چه اجتماعی بدون امعان نظر بدان نامیسر بوده است.

نکته مهم دیگر نسبت زبان با دیگر عرصه‌های زندگی است. آیا زبان ماهیتی انزواجو دارد و یا در تعامل و پیوند با دیگر معارف و دانش‌های مربوط به زندگی انسانی است؟ آیا اساسا امکان دارد بخشی از حیات انسانی را از توانایی سخن گفتن بزداییم و بدون بروز مشکلی پیش رویم؟

آیا شکل‌گیری اجتماع انسانی بدون وجود زبان و تعامل ناشی از آن میسر است؟ در صورت فقدان یا به حاشیه‌راندن زبان، چگونه می‌توان درباره سعادت و شادی اعضای یک جامعه اندیشید و راه‌های دستیابی به آن را ترسیم نمود؟ و اگر بر ضرورت زبان توافق داشته باشیم، میزان اهمیت و جایگاه آن در عرصه‌های مختلف هستی انسانی را چگونه می‌توان تعیین نمود؟ آیا زبان تنها ابزاری برای برقراری ارتباط و پیشبرد امور در عرصه‌های دیگر است؟ یا اساسا شکل ارتباط و فهم ما از جهان را متاثر می‌سازد؟ و آیا نمی‌توان پرسشی جدی‌تر مطرح نمود و آن اینکه زبان به فهم ما از عالم و نحوه ارتباط با دیگران شکل می‌بخشد؟

اینها مجموعه‌ای از سؤالاتی است که اندیشمندان و فیلسوفان برجسته تاریخ همواره دلمشغولی پاسخ بدان را داشته‌اند و در نتیجه این تاملات، زبان به یکی از مقولات محوری اندیشه در سنت‌های مختلف فکری تبدیل شده است. در این میان، به ویژه قرن بیستم را باید قرن زبان نامید؛ چرا که در این سده، متفکران با هر صبغه و هر گرایش، زبان را چندان اعتبار و اهمیت بخشیدند که در تقریبا تمامی مباحث فکری و فلسفی، والاترین جایگاه را به خود اختصاص می‌داد. در قرن بیستم و با ظهور تحولی فکری که به «چرخش زبانی» شهرت یافت، مشخص شد که جایگاه زبان در مقومات هستی انسانی نه صرفا یک ابزار برای انتقال اندیشه‌ها، که دنیایی است که به نگرش ما به عالم و فهم ما از هر پدیده‌ای شکل می‌بخشد. بر این اساس، نحوه شکل‌گیری و سیطره انواع فرهنگ‌ها، صورت‌های سازمان‌یابی اجتماعی، رشد و گسترش نظام‌های متنوع سیاسی، و حتی جزئی‌ترین امور زندگی روزمره انسانی در هر جامعه‌ای کاملا متأثر از زبانی است که از آن برخوردار است و در نتیجه مطالعه هر

کدام از این پدیده‌ها و ارائه‌ها برای بهبود آنها مستلزم تأمل در زبان و روابط پیچیده‌ای است که در هر زبان خاص به شکلی خاص متبلور است. کتاب حاضر را می‌توان از جمله آثار کلاسیک و ماندگار در حوزه اندیشه سیاسی دانست. در طول سال‌های متمادی که از انتشار این اثر سترگ می‌گذرد، همواره به عنوان یکی از متون درسی مهم در اندیشه سیاسی در دانشگاه‌های برجسته دنیا و عموماً در مقاطع تحصیلات تکمیلی تدریس شده است. نویسنده کتاب که خود از جمله اندیشمندان سیاسی برجسته معاصر است، با تفحص در سنت‌های مختلف فکری در عرصه زبان‌شناسی و همچنین دامنه آنها در سنت‌های مختلف اندیشه سیاسی، بر آن بوده است که گزارشی جامع و البته مبرا از حواشی درباره مجادلات و مباحث تفکرات مختلف در حوزه زبان و سیاست ارائه نماید و در نتیجه در تلاش خود، تقریباً تمامی سنت‌های فکری برجسته در این زمینه را مورد بررسی و تحلیل قرار داده است. پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در راستای اهداف خود در زمینه ترجمه و انتشار آثار برجسته و تحول‌ساز فکری در علوم انسانی، به ترجمه این کتاب اهتمام ورزید و امیدوار است انتشار آن بتواند به آشنایی دانشجویان و پژوهشگران این مرز و بوم با آراء و اندیشه‌های مختلف و تحلیل و نقد آنها یاری رساند.

پیشگفتار مولف بر ترجمه فارسی

برای من کمال مسرت است که چند سطری بعنوان مقدمه بر ترجمه فارسی کتاب خود بنویسم. به یک معنا، این کتاب اکنون به روزتر از زمانی است که در بیست سال پیش منتشر شد. در آن زمان دغدغه من عمدتاً فلسفی و نظری بود. در مواجهه با یکی از عمده ترین تحولات فلسفی در قرن بیستم - یعنی «چرخش زبانی» - من سعی کردم آنرا درک کنم و با معنا و تضمینات این چرخش کنار آییم؟ آنگونه که من می فهمیدم، چرخش به سوی زبان برای چشم اندازهای مختلف فلسفی متفاوت بود. تحت تاثیر پوزیتیویسم، برخی متفکران سعی کردند «زبان شناسی» را چونان یک علم دقیقه (با نام Linguistics) بر سازند. دیگران، بخصوص اصحاب پوزیتیویسم منطقی، زبان را چونان یک مقدمه یا یک خدمتکار برای علوم طبیعی ساختند. از زاویه ای بعضاً متفاوت، تجربه گرایان اجتماعی زبان را به خدمت تحلیل علی رفتارگرایانه یا الگوی تحلیلی محرک - واکنش گرفتند. منتهی، در عین حال، تجربه گرانی توسط مجموعه ای از رهیافت های رقیب، از ساختارگرانی تا اگزیستانسیالیسم، هرمنوتیک، و ادبیات شاعرانه، به چالش کشیده شد. در چنین شرایطی چگونه می توان زبان و چرخش زبانی را فهمید؟

در یک سطح، کتاب زبان و سیاست سعی کرد با تفحص و بحث انتقادی درباره اختلاط چارچوب‌های رقیب تصویری کلی از شرایط موجود را فراهم آورد. بنابراین، خواننده می‌تواند در این کتاب ارزیابی انتقادی از تجربه‌گرایی منطقی و رفتارگرایی از برتراند راسل و ردلف کارناب تا بی. اف اسکینر را بیابد.

فصل دیگر به میراث عقل‌گرایی دکارتی، که به عنوان «صدای لوگوس» شناخته می‌شود و در دو نوع ساختارگرا (چامسکی) و پدیدارشناسی استعلایی (هوسرل) تداوم یافته است، می‌پردازد. در فصول بعدی، با توجه به رهیافت‌های مشخصا پسا - دکارتی به زبان در اگزیستانسیالیسم و نظریه زبان روزمره (سارتر و آستین)، در پدیدارشناسی زیستمانی، هرمنوتیک، و کاربردشناسی انتقادی^۱ (هایدگر متقدم، پل ریکور، هانس گئورگ گادامر، یورگن هابرماس) و نهایتاً در شعر^۲ یا ذوقیات^۳ (هایدگر متاخر و دوباره ریکور)، بحث خواهد شد. منتهی، جدای از ارائه یک مرور و نظری کلی بر تعبیر زبان «پس از بابل»، این کتاب با بلندپروازی یا آرزوی دیگری هم جان گرفته است: میل به رصد کردن یک ترکیب منسجم در نزاع ناهمخوان رهیافت‌ها، در این رابطه، کتاب من بعضاً از مایکل اوکشات، که کتاب وی با نام صدای شعر در مکالمه بشر، به «تصور شاعرانه» نسبت به مسیرهای تجربه‌گرا و عقل‌گرا تقدم می‌بخشد، الهام گرفت. در یک سطح عمیق‌تر، این کتاب با پل ریکور (کتاب قاعده استعاره) و بخصوص با تأملات هایدگر متاخر درباره زبان هدایت شده است. همانگونه که در فصل پایانی کتاب آمده است، این عمده‌کار هایدگر است که قادر به «اجازه دادن به زبان دادن یا تسلیم به بودن زبان»

1. critical pragmatics

2. poetry

3. poetics

است. از این منظر، زبان اساساً بعنوان یک هدیه، بخصوص چونان «هدیه بودن» ظاهر می‌شود.

در این اثنا، فهم مناسب از نقش زبان حتی ضروری‌تر شده است. تحت تاثیر جهانی شدن، فرهنگ‌های مختلف و سنت‌های زبانی بطور فزاینده به سمت تماس و شاید نزاع با یکدیگر رانده می‌شوند. بنابراین، دغدغه فلسفی و نظری که ممد مطالعه من در دو دهه قبل بود یک ضرورت عملی فوری یافته است. به عبارتی متفاوت و دقیق‌تر: «بابل زبان» نظری به بابل ژئوپلیتیکال تبدیل شده است، یعنی سناریونی که تحت‌الشعاع اصطلاحات منحوسی چون «برخورد تمدن‌ها»، و «محور شرارت» قرار گرفته. در چنین وضعیتی، باید تلاشی حیاتی برای غلبه بر خطاب راهبردی سوءاستفاده‌کننده دنبال شود و فهمی زیستمانی و انسانی از زبان چونان پیوند عمومی انسان‌ها - آنچه من در کتاب خود «homo loquen» نامیده‌ام - باز پروراندۀ شود. برای اجتناب از سوءاستفاده ابزاری از این ویژگی، مهم است که «homo» نه فقط بعنوان سخنگو بلکه همچنین به‌عنوان مخاطب، یعنی دریافت‌کننده «هدیه» زبان به معنای هایدگری آن، دیده شود. امید که ترجمه فارسی این کتاب بتواند به تقویت این پیوند مشترک انسانی که در فرهنگ‌های انسانی و زبان‌های گوناگون تداوم دارد مشارکت داشته باشد.

فرد دالمایر

دسامبر ۲۰۰۸